

Uppsala lottakår

Etablering, professionalisering och expansion 1928–1945*

B-uppsats, 7,5 hp, HT2018
Författare: Adam Ellsäter
Handledare: Heléne Lööw
Seminarieledare: John Edman
Ventileringsdatum: 18 januari 2019

Innehåll

1. Inledning.....	2
1.1 Syfte.....	3
1.2 Frågeställningar.....	3
1.3 Källor och avgränsning.....	3
1.4 Metod.....	5
1.5 Tidigare forskning.....	7
1.5.1 Lottakåren i Sverige.....	7
1.5.2 Lottakåren i Finland.....	8
1.5.3 Genus i lottakårens samtid.....	9
2. Undersökning.....	10
2.1 Uppsala lottakårs medlemsutveckling.....	10
2.2 Arbetsaftnar och uttryckningar.....	12
2.3 Utbildningen av lottorna.....	14
2.4 Uppsala lottakårs pressklipp.....	17
3. Resultat och sammanfattning.....	20
4. Källor och litteratur.....	21
4.1 Otryckta källor.....	21
4.2 Tryckta källor.....	21
4.3 Litteratur.....	21

1. Inledning

Under mellankrigstiden grundades Stockholms landstormsförening för kvinnor av överstinnan Tyra Wadner.¹ Den redan befintliga, exklusivt manliga, landstormen var en organisation från den senare halvan av 1800-talet med syfte att organisera lokalförsvaret med hjälp av män i området som var för gamla för att bli inkallade, men den led av svag statlig finansiering.² Wadner hade under en resa till Finland år 1924 bevittnat det frivilliga engagemanget från kvinnor i den finska Lotta Svärd-organisationen, och använde deras organisation som mall för skapandet av en liknande militärunderstödjande svensk organisation senare samma år. Den svenska kvinnliga landstormen hade som syfte att organisera förplägnad (tillhandahållandet av mat och dryck) vid militärövningar, insamla pengar och att utbilda sina frivilliga medlemmar inom sjukvård för att stödja den underfinansierade manliga landstormen.

Stockholms landstormsförening för kvinnor var inte länge ensam i sitt slag, fyra år efter grundandet fanns det 52 lokala avdelningar runt om i landet.³ Bland dessa fanns den förening som är uppsatsens studieobjekt, Uppsala landstormskvinnor, vilken grundades våren 1928 med hjälp av Wadner som aktivt drev på grundandet av lokala föreningar.⁴ Kvinnligt frivilligt deltagande i (utkanten av) den militära sfären var inte något nytt för 1800- eller 1900-talet, utan var en utveckling av kvinnors verksamhet i armétrossen.⁵ Ett stort engagemang hade funnits i Sverige från 1800-talets andra hälft fram till och med första världskrigets slut i form av insamlingar och utbildandet av kvinnor i krigssjukvård.⁶ Det var dock åtaganden som medel- och överklassens fruar hade ägnat sig åt, bland annat eftersom det var oavlönat.⁷ Lottakåren hade visserligen sin grund i ett initiativ från överklassen, men dess användning av uniform, fokus på att stötta lokala mäns arbete inom försvaret och framförallt avlönanandet av dess medlemmar som skrev krigstjänstgöringskontrakt överbryggade klasskillnader medlemmar emellan. De lockade därmed fler kvinnor från medel- och arbetarklassen, för att nå sin storhetstid under beredskapsåren 1939–1945.

Landstormskvinnoföreningen kommer att kallas för lottakåren i denna uppsats. Formellt tog Sveriges landstormsförening för kvinnor och samtliga undergrenar namnet lottakår år 1942, men att deras förening var en *lottakår* och att dess medlemmar var *lottor* etablerades och användes redan från början.⁸ Detta styrks även av Uppsala lottakårs första mötesprotokoll. Protokollet

¹ Sundevall 2011, s. 53.

² Sundevall 2018, s. 60–61.

³ Sundevall 2011, s. 53.

⁴ Cederquist 2004, s. 32.

⁵ Sundevall 2011, s. 38.

⁶ Sundevall 2011, s. 42–43.

⁷ Sundevall 2011, s. 44.

⁸ Sundevall 2018, s. 68.

inleds med orden ”Det inledande arbetet för bildandet av en ’Lotta’-förening i Uppsala började med...”⁹

1.1 Syfte

Syftet med denna uppsats är att analysera Uppsalas lottakår som ett av många led i den kvinnliga rättighetskampen i Sverige under 1900-talet, där lottakåren blev en viktig aktör för kvinnors strävande efter rätten att arbeta avlönat inom landets försvar. Mer specifikt är målet med uppsatsen att placera in och jämföra den lokala Uppsalakåren med den tidigare historieforskningen som finns om den nationella lottakåren under åren 1924–1945.

Denna studie är vetenskapligt relevant genom att den placerar in det lokalthistoriska i Uppsala lottakår i en nationell process av ökat kvinnligt inflytande i den manliga militära sfären under 1900-talet, en process som slutligen ledde till att militärt arbete blev tillgängligt för bägge könen år 1989.

Den vetenskapliga relevansen i en studie av en lokal lottakår motiveras även genom användandet av det vidgade begreppet arbete, som Fia Sundevall diskuterar i sin avhandling.¹⁰ Lottornas arbete var under de tidiga åren sällan avlönat, och har därför inte studerats under samma kategori som avlönat arbete. Genusaspekten av arbete är det särskilt intressanta för uppsatsen. Vilka arbetsinitiativ tog Uppsala lottakår som stod utanför tidens genusnorm av kvinnligt-privat och manligt-offentligt? Var Uppsalas lottakår mer eller mindre normbrytande i relation till den nationella kåren under samma period? Diskuterades deras inträde på nya arbetsområden som tidigare varit förbehållet män i den interna dokumentationen och den externa kommunikationen, och i så fall, hur?

1.2 Frågeställningar

- i. Vilka tidigare manligt kodade uppdrag tog Uppsalas lottakår på sig under perioden 1928–1945?
- ii. Kan en förändring över tid ses vad gäller arbets- och initiativsmönster i Uppsalas lottakår under den studerade perioden?
- iii. Hur motiverade de sitt inträde på för kvinnor nya arbetsområden?

1.3 Källor och avgränsning

Det källmaterial som studeras är årsberättelser, beslutsprotokoll och stadgar från Uppsala lottakår under perioden 1928–1945. Beslutsprotokollen har undersökts ytligt eftersom det snabbt visade

⁹ Mötesprotokoll 29 april 1928, A1:1, Uppsala lottakår, nr. 2126, FAU.

¹⁰ Sundevall 2011, s. 21.

sig att de i de flesta fall inte innehöll intressant information för uppsatsen. De är kortfattade och bidrar generellt med information om vilka beslut som tagits och vilka initiativ som ska genomföras, inte vad som faktiskt har genomförts. De saknar även de diskussioner som föranlett de dokumenterade besluten. Mängden material att studera skulle bli alltför omfattande och genomförandet ineffektivt eftersom beslutsprotokoll förts vid varje möte, ungefär en gång i månaden under den studerade perioden, vilket gett upphov till ett stort antal dokument. Det är förvisso tacksamt att verksamheten är väldokumenterad, men för studiens skull ligger fokus på de 17 årsberättelserna för perioden som sammanfattar Uppsala lottakårs arbete över varje år. Årsberättelserna täcker perioden 1 juli – 30 juni för respektive år, och har som regel producerats i september samma år. Undantaget är de första fyra årsberättelserna som producerades i februari på varje nästföljande år, varav det första verksamhetsåret har två årsberättelser som delvis överlappar. De överlappande årsberättelserna täcker perioden 28 april 1928 – 25 april 1929 och 1 juli 1928 – 30 juni 1929. Denna överlappning har tagits i hänsyn vid studien av källmaterialet, och har hanterats som ett och samma verksamhetsår. Stadgarna har också lästs men de innehåller, vilket är förväntat, formaliteter för föreningen, vilka visade sig vara ointressanta för detta arbete.

För att komplettera årsberättelserna har jag använt pressklipp, det vill säga tidningsurklipp, samlade under samma tidsperiod vilka finns i en separat volym av samma arkivbildare. Dessa urklipp är tagna från Uppsala Nya Tidning och förefaller vara alla artiklar som antingen handlade om eller skrevs av lottakåren. Eftersom en av frågeställningarna denna uppsats har är att studera motiveringar och därigenom undersöka normer uttryckta av kåren har jag gjort ett urval av pressklippen, och därför valt att fokusera på artiklar signerade av eller intervjuer med lottakårens dåvarande kårchef.

Jonas Cederquists intervjusamling *Ögonvittnen berättar: lottakårens kvinnor i beredskap 1939–45* kommer att användas som en källa för att ge en inblick i några lottors upplevelser av beredskapstiden, till exempel motivationer till att de anslöt sig till sin lokala lottakår och vad de fick göra. Boken är utgiven av Riksförbundet Sveriges lottakårer och innehåller utsagor från cirka 40 lottor från runtom i landet, som vid bokens tillkomst år 2004 var mellan 78 och 97 år. Källan kommer inte att undersökas lika ingående som årsberättelserna eller pressklippen, utan är i huvudsak till för att ge inblick i lottornas personliga upplevelser. Endast en av lottorna är från Uppsala, men källans relevans och värde ligger i de likheter berättelserna har med varandra vad gäller motivationer och skäl att delta, trots kvinnornas olika bakgrunder. Det vore fåfängt att säga att denna källa representerar samtliga lottors motivationer, men samtidigt är den väldigt intressant just för att den tränger in på ett personligt djup som statistiken framtagen ur årsberättelserna aldrig kan nå.

Avgränsningen vid år 1945 görs på grund av två skäl. Det mest uppenbara skälet är för att förhålla sig till de avgränsningar som gjorts av den tidigare forskningen, vilket är nödvändigt för det jämförande arbetet i uppsatsen. Det andra skälet för avgränsningen är den brytpunkt som

slutet på andra världskriget blev för försvarsarbete i Sverige, både frivilligt, avlönat och i form av värnplikt. Krigsberedskapen och mobiliseringen som rådde mellan 1939–1945 tog slut, och den nationella lottakåren såg en minskning i medlemsantal från och med år 1944 och de följande fyra åren framåt, från cirka 110 000 till strax över 80 000, innan medlemstillströmningen vände uppåt igen.¹¹ Den studerade perioden ger även en möjlighet att analysera i lottakårens utveckling över en starkt föränderlig tid, då organisationen grundades i fredstid, som övergick till orolig tid under 1930-talet och till sist brinnande världskrig.

1.4 Metod

Med utgångspunkt i de uppgifter som presenteras i årsberättelserna så har statistik tagits fram på följande kategorier:

Medlemsantal

Antal arbetsaftnar

Medelantal av besökare på arbetsaftnar

Antal uttryckningar

Antal slutförda utbildningar

Alla kategorier utom den första, medlemsantalet, kräver förklaring och motivering. En arbetsafton är ett samlingsstillfälle med varierande innehåll och allvar, men gemensamt för alla är att det är någon form av underhållning eller en informativ föreläsning och en tebjudning. Exempelvis annonserades att en föreläsning av en överste G. Nauckhoff skulle hållas den 28 januari 1937 med titeln ”Civilskyddstjänsten vid bombanfall”.¹² De förefaller också vara av rekryterande natur, då annonsen säger att gäster tillåts att följa med och nya medlemmar välkomnas.

Medelantalet av besökare är ett mått som presenteras i årsberättelsen. Sanningshalten i det angivna talet kan ifrågasättas, eftersom det finns risk för skönmålning av sådan data i föreningar exempelvis i syfte att få organisationen att verka större än den faktiskt är. Ett argument för att det finns kredibilitet i just den uppgiften är att medeltalet varierar både uppåt och nedåt, trots en ökning av medlemsantal i lottakåren. Vad detta medeltal framförallt kan ge en ledtråd till är hur många medlemmar som utgör lottakårens kärna.

Antal uttryckningar är ett mått på antalet aktiviteter som lottakåren anordnat eller bistått med personal till. Dessa aktiviteter varierar mellan att bistå med personal vid sommarläger för barn till att delta i stora militära manövrar. Ett annat begrepp, engagemang, skulle kunna användas istället

¹¹ Sundevall 2011, s. 90.

¹² Pressklipp 1928–1948, 27 januari 1937, L1:1, Uppsala lottakår, nr. 2146, FAU.

för uttryckning, då ordet uttryckning leder tankarna till militär- eller räddningspersonal, och ordet verkar inte ha genomgått någon markant betydelseförändring sedan 1930-talet.¹³ Jag vill dock behålla det ursprungliga begreppet eftersom det tar större hänsyn till att det var ett viktigt arbete som utfördes. Kåren börjar även använda ordet fälttjänst 1935 istället för uttryckningarna, vilket ger vidare underlag för att behålla det ursprungliga uttrycket.¹⁴ En alltför taktlös modernisering av språket kan i värsta fall missgynna vår förståelse av den kamp för legitimitet som lottakåren fick föra mot ett inte alltid välkomnande samhälle.

Antal slutförda utbildningar är det antal utdelade märken eller andra noteringar för slutförd utbildning, vilka anges i årsberättelserna. De utbildningar som finns i källmaterialet är kokvagnskurser, ospecificerade sjukvårdskurser, orienteringskurser, luftbevakningskurser, gassjukvårdskurser och telefontjänstkurser samt förberedande och grundläggande lottakurser.

Statistiken på dessa utbildningar kommer att delas in i tre tidsperioder. Den första perioden, 1928–1935, är den period jag valt att kalla etableringsperiod, vilket är en anpassning av Sundevalls periodisering med samma namn, gjord utifrån Uppsalakårens förutsättningar.¹⁵ Detta eftersom Sundevalls etableringsperiod är mellan åren 1914–1939, vilket är en lämplig periodisering för hennes studie av kvinnligt försvararbete från år 1865 till år 1989, men för denna undersökning av mikrohistorisk karaktär, där studieobjektet inte ens existerade under en stor del av Sundevalls period, blir uppdelningen för grov. Den andra perioden har jag valt att kalla professionaliseringsperioden, som sträcker sig från 1935–1939. Under denna period utökas kompetensen hos lottorna inom nya områden genom utbildning i gassjukvård och telefontjänst, vilket är det viktigaste argumentet för att införa en period mellan etableringsperioden och den följande perioden. Den tredje och sista studerade perioden är expansionsperioden 1939–1945, vilken är samma period som Sundevall använder.¹⁶ Expansionsperioden sammanfaller med Sveriges beredskapsår, då mobilisering av samhället råder. Under den här perioden sker inte bara en kraftig ökning av medlemsantal, utan även en vidare expansion av lottakårens arbetsområden. Båda utvecklingarna ger goda skäl för en egen separat period, och dess namn.

För att komplettera det statistiska materialet från årsberättelserna kommer en kvalitativ analys tillämpas på tidningsurklippen. Syftet med en granskning av tidningsmaterialet är att ta fasta på uttryckta värderingar och motivationer, och att försöka få en inblick i Uppsala lottakårs självbild och mål. Därför har ett urval gjorts av de artiklar som rör periodens kårchefer. Till hjälp för detta ändamål kommer delar av Yvonne Hirdmans *Genus – om det stabila föränderliga former* användas som stöd för att contextualisera vad som uttrycktes i artiklarna. Den kommer även i viss mån användas för att ge perspektiv på de kvantitativa resultaten, och litteraturen kommer presenteras mer utförligt i nästa avsnitt av uppsatsen.

¹³ ”Utrycka”, i Svenska Akademiens ordbok (Hämtad 2018-12-19).

¹⁴ Årsberättelse 1935–1936, september 1936, A1:1, Uppsala lottakår nr. 2146, FAU.

¹⁵ Sundevall 2011, s. 207.

¹⁶ Sundevall 2011, s. 207.

1.5 Tidigare forskning

1.5.1 Lottakåren i Sverige

Kvinnligt försvarsarbete i allmänhet under 1900-talet och den svenska lottakårens historia i synnerhet behandlas utförligt av Fia Sundevall i hennes avhandling *Det sista manliga yrkesmonopolet. Genus och militärt arbete i Sverige 1865–1989* från 2011, vilken utgör uppsatsens primära litteratur för tidigare forskning. Litteraturen kompletteras även med Sundevalls artikel *Money, Gender and Military Training: Women as Economic Agents in Military Affairs (Sweden 1924–1942)* från 2018.

Sundevall menar i sin avhandling att kvinnligt deltagande i försvaret har osynliggjorts av tidigare militär- och arbetshistoriker, och när kvinnor väl har skrivits om inom detta område har det skett inom historia om freds rörelser och motstånd till krig, inte som en bidragande faktor till militär upprustning.¹⁷ En förklaring till detta är att frivilligt arbete helt enkelt inte dokumenterats lika noggrant som avlönat arbete i statliga källor, vilket har försvårat empiriska studier.¹⁸

Vad gäller lottakåren tar Sundevall avstamp från sin inledning som ger en bakgrund till kvinnligt deltagande i försvarsrelaterade arbeten, som insamlingar till inköp av vapen och utbildning i sjukvård med inspiration från Florence Nightingale.¹⁹ Dessa aktiviteter är enligt henne utförda av borgerligheten, under en samverkan av samtidens könskompletterande genusideologi och kvinnornas ekonomiska förutsättningar.²⁰ Idén om att män och kvinnor kompletterade varandra betydde i praktiken att män stod för det militära och offentliga i samhället och kvinnorna för det omvårdande, reproducerande och därmed det privata i samhället. Det ekonomiska argumentet var närmast religiöst i sin utformning, krigssjukvård skulle vara en rent frivillig aktivitet eftersom det var en plikt, inte ett yrke, vilket effektivt uteslöt arbetarklassen från möjligheten att ansluta sig till dessa föreningar.²¹ Att män i Sverige tvångsinkallades för värnplikt under samma period anser hon har bidragit till att befästa och reproducera tidigare nämnda könsroller.²²

Vidare menar Sundevall i sin artikel att drivkrafterna som låg bakom tillströmningen av kvinnor till stöd för lottakåren var två. Det ena var att det var ett sätt för kvinnor på den politiska högern att visa sitt missnöje med 1925 års nedrustning av försvaret, det andra att få göra konkreta bidrag till nationens beredskap.²³ Lottakårens insamlingsmetoder lyckades även med att placera sig korrekt i enlighet med dåtidens genusnormer, beskrivet ovan. Deras insamlingar inkräktade inte på den manliga sfären, istället drog kåren nytta av den könskompletterande tropen när de

¹⁷ Sundevall 2011, s. 14.

¹⁸ Sundevall 2011, s. 36.

¹⁹ Sundevall 2011, s. 38.

²⁰ Sundevall 2011, s. 43.

²¹ Sundevall 2011, s. 44.

²² Sundevall 2018, s. 64.

²³ Sundevall 2018, s. 73.

organiserade insamlingar i form av basarer och julmarknader.²⁴ Vad som däremot orsakade konflikt med de rådande genusnormerna var de arbetsroller som lottorna började fylla under 1930-talet. Då kvinnor började fylla till exempel sjukvårds- och chaufförsroller i mitten av 1930-talet avlöste detta män från samma tjänst, vilket innebar fler soldater tillgängliga för strid, något som sågs som positivt och önskvärt ur försvarssynpunkt.²⁵ I ett försök från pressens sida att dämpa denna upplevda inkräkning på männens område användes nedlåtande smeknamn för de ”avvikande” kvinnorna. Bilchaufförerna fick smeknamnet ”sothöns” (eftersom användandet av gengasaggregat under beredskapstidens ransonering var mycket smutsigt), ”pinuppa” gavs till lastbilschaufförerna och ”tornsvalor” gavs till luftbevakarna.²⁶ Sundevall sammanfattar företeelsen med: ”Genom de gullifierade, och i vissa fall sexualiserade, smeknamnen betonades kvinnornas avvikelser från den maskulina militära verksamhetsnormen samtidigt som det blev lättare att ha överseende med avvikelserna.”²⁷

Sammanfattningsvis beskriver Sundevall den svenska lottakåren från dess grundande, år 1924, till år 1945, som en organisation med en tydlig prägel av övre-medel- och överklass, och med en verksamhet som både verkade inom rådande, könskompletterande, ideal, och samtidigt ifrågasatte det militära manliga monopolet.

1.5.2 Lottakåren i Finland

Eftersom den svenska lottakåren grundades med den finska organisationen som förebild är det relevant att presentera en kort redogörelse för vad tidigare forskning har visat om den finska lottakåren. I artikeln *The Gendered Defence Family in Finland 1918–1944* beskriver Seija-Leena Nevala-Nurmi den finska lottakåren, grundad 1920, som den kvinnliga delen av en ideal militär kärnfamiljestruktur, en så kallad ”försvarsfamilj”.²⁸ Grundaren var Fanni Luukkonen och organisationen hade sitt ursprung ur kvinnors stöd av den borgerliga sidan under det finska inbördeskriget 1918, som stod mellan de borgerliga Vita och de socialistiska Röda.²⁹ Kvinnor fanns givetvis på båda sidor i konflikten, men deras stöd skilde sig väsentligt på en punkt, beväpning. De Vita förbjöd vapenträning och beväpning av samtliga kvinnor, medan de Röda tillät det, och fick därigenom ungefär två tusen kvinnliga soldater. Detta utgjorde dock bara tre procent av de Rödas väpnade styrka, och den främsta insatsen från kvinnor utgjordes av understödjande arbete, borta från fronten.³⁰ Faktumet att de Röda använt kvinnor som soldater stod i stark kontrast mot de medelklassideal som de Vita stod för, det vill säga kvinnan som

²⁴ Sundevall 2018, s. 74.

²⁵ Sundevall 2011, s. 82.

²⁶ Sundevall 2011, s. 72–73.

²⁷ Sundevall 2011, s. 73.

²⁸ Nevala-Nurmi 2014, s. 23, ”defence family”.

²⁹ Nevala-Nurmi 2014, s. 25.

³⁰ Nevala-Nurmi 2014, s. 27.

fredsmäklare och moraliskt högtstående, och de Vita kvinnorna, sedan också den finska lottakåren, definierade sig i motställning till en sådan praktik och beväpning blev aldrig aktuellt.³¹ Istället skulle den finska lottakåren, vilket den svenska tog efter, ägna sig åt sjukvård, mathållning och andra understödjande uppgifter av icke-stridande karaktär.

Nevala-Nurmis karaktärisering av den finska lottakåren är alltså, lik Sundevals karaktärisering av den svenska lottakåren, att det var en borgerlig organisation som baserade sitt arbete utifrån samma könskompletterande ideologi som beskrivits ovan.

1.5.3 Genus i lottakårens samtid

För att ytterligare kontextualisera mina frågeställningar och för att ge en bättre bild av den tidigare nämnda könskompletterande ideologin tar jag stöd av Yvonne Hirdmans formler för den stereotypa historiska ordningen män och kvinnor emellan, beskrivna i *Genus – om det stabila föränderliga former*. Den formel som är relevant för den studerade perioden 1928–1945 är den Hirdman kallar för A – B, kontrasternas formel.³² Det är särartens formel, mannen är A (och norm) och kvinnan är B, de är varandras motsatser och helt åtskilda. Hirdman använder Rousseaus tanke om idealkvinnan för att beskriva hur B ska vara, det vill säga lydig inför omgivningen och kontrollerad av sitt biologiska öde, att föda barn.³³ Tankesättet styrs också till stor del av framstegen inom biologi under 1800-talet, där forskare sökte efter ”[...]’riktiga män’ och ’riktiga kvinnor’.”³⁴ Det är en förlängning av detta sätt att tänka som styr vad som var tillåtet och vad som var tabu under den studerade perioden i frågor om kön. Förlängningen består av tanken om kvinnan som formad för bland annat omvårdande arbete och lämpad för monotona uppgifter, vilket exemplifieras i undersökningen.

³¹ Nevala-Nurmi 2014, s. 28.

³² Hirdman 2001, s. 35.

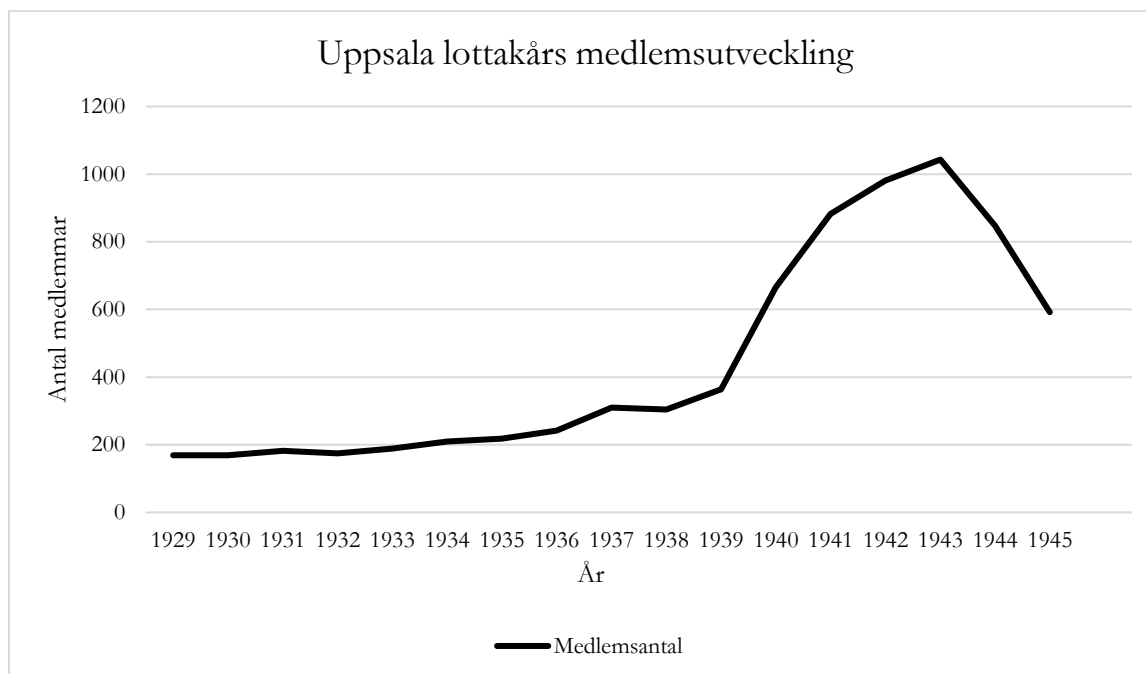
³³ Hirdman 2001, s. 37.

³⁴ Hirdman 2001, s. 55.

2. Undersökning

2.1 Uppsala lottakårs medlemsutveckling

Diagram 1: Medlemsantal i Uppsala lottakår under perioden 1928–1945.

Årtalen på x-axeln motsvarar slutet på ett arbetsår. 1929 representerar alltså det angivna medlemsantalet för verksamhetsår 1928–1929, och så vidare.

Källa: Årsberättelser 1928–1945, A1:1, Uppsala lottakår nr. 2146, Folkrörelsearkivet i Uppsala.

Lottakåren hade ett stabilt men generellt växande medlemsantal på cirka tvåhundra medlemmar fram till år 1937. Vad denna ökning till trehundra medlemmar berodde på kan spekuleras i, då årsberättelsen inte avslöjar konkreta detaljer om denna mindre tillströmning. En möjlig förklaring är att ett nytt uppdrag tilldelats lottakåren av Röda Korset under det föregående arbetsåret 1935–1936, nämligen att utbilda medlemmar inom gassjukvård i fall av luftangrepp, vilket 20 medlemmar utbildas inom.³⁵ Ett sådant initiativ kan ha spridit en känsla av allvar inför stundande kris och krig, och drivit på en önskan om att vara utbildad och förberedd hos fler kvinnor. Detta stöds av att en del lottor beskriver att deras motivation att ansluta sig till lottakåren var att de hade en uppfattning om att de levde i orolig värld.³⁶ Exempel på omvärldshändelser år 1936 som kan ha föranlett en medlemsökning som syns i 1937 års statistik är Nazitysklands annektering av Rhenlandet och det spanska inbördeskriget utbrott. 20 medlemmar utbildas också inom telefontjänst samma arbetsår, vilket var en eftertraktad merit även inom civil verksamhet.³⁷

³⁵ Årsberättelse 1935–1936, september 1936, A1:1, Uppsala lottakår, nr. 2146, FAU.

³⁶ Cederquist 2004, s. 32.

³⁷ Cederquist 2004, s. 138.

Under arbetsår 1939–1940 sker en explosionsartad ökning av medlemmar, som fortsätter fram till 1943. Krigsutbrottet och den följande svenska mobiliseringen är en given förklaring till detta. Hirdman sammanfattar kvinnors snabba inträden på område efter område under 1800- och 1900-talet med att ”[d]et är som om de bara stått och väntat utanför järngrindarna på inläpp.”³⁸ Att bli medlem i lottakåren, när både möjlighet och behov möttes, var inget undantag till denna princip.

Det framgår även att nya lottaavdelningar startats och anslutit sig till Uppsala lottakår, och även redan existerande lottakårer ansluter sig till Uppsalas kår, exempelvis Upplands-Väsby kår med 33 medlemmar år 1940.³⁹ Några av dessa mindre kårer försvinner dock ur Uppsalakårens styre redan år 1943, och tillfaller Stockholm eller Gävle beroende på geografiskt läge, vilket förklaras av årsberättelsen att detta skett på grund av en ny indelning av försvarsområden.⁴⁰ Trots detta bortfall når Uppsalakåren under arbetsår 1942–1943 sitt högsta medlemsantal under perioden med 1043 medlemmar. Detta föregick medlemsutvecklingen i Sveriges lottakårer som helhet, då Sundevall fastslår att det totala svenska medlemsantalet nådde sin kulmen på 110 000 medlemmar år 1944.⁴¹ Det står i viss kontrast till vad diagram 1 visar, då Uppsala lottakårs medlemsantal sjunker från år 1943 till 1944. Vad som orsakade detta signifikanta medlemstapp i just Uppsala är svårt att hitta skäl till. Världskriget hade visserligen vänt, men varför just det skulle ge anledning att snabbt överge kårmedlemskapet anser jag är ett argument på svag grund. Uppsala lottakår tog exempelvis hand om finska flyktingbarn och krigsskadade under kriget, som hade evakuerats från den sovjetiska invasionen.⁴² Att då låta krigsvändningen till Sovjets fördel stå som förklaring till medlemstappet verkar därför osannolik, eftersom organisationen arbetat med offer och flyktingar från det finska vinterkriget och fortsättningskriget 1939–1940 och 1941–1944, respektive. Även den tyska ockupationen av Norge och Danmark kvarstod. En förklaring baserad på omvärldssituation är alltså otillräcklig. Sundevall hävdar att det nationella medlemstappet som började år 1944 berodde på demobiliseringsprocessen, och lämnar förklaringen vid det, trots att den formella demobiliseringen började vid krigsslutet.⁴³ Här saknas alltså en utförlig förklaring. Eventuellt är det stora medlemstappet en motreaktion på den lika stora tillströmningen, med andra ord, att många sveptes med av exempelvis rekryteringskampanjer, men sedan tappade intresset för lottakåren. Detta är dock spekulativt, mer forskning skulle behöva göras för att finna svar på frågan om de sjunkande medlemsantalen i Uppsala lottakår år 1944.

³⁸ Hirdman, s. 114.

³⁹ Årsberättelse 1940–1941, september 1941, A1:1, Uppsala lottakår, nr. 2146, FAU.

⁴⁰ Årsberättelse 1942–1943, september 1943, A1:1, Uppsala lottakår, nr. 2146, FAU.

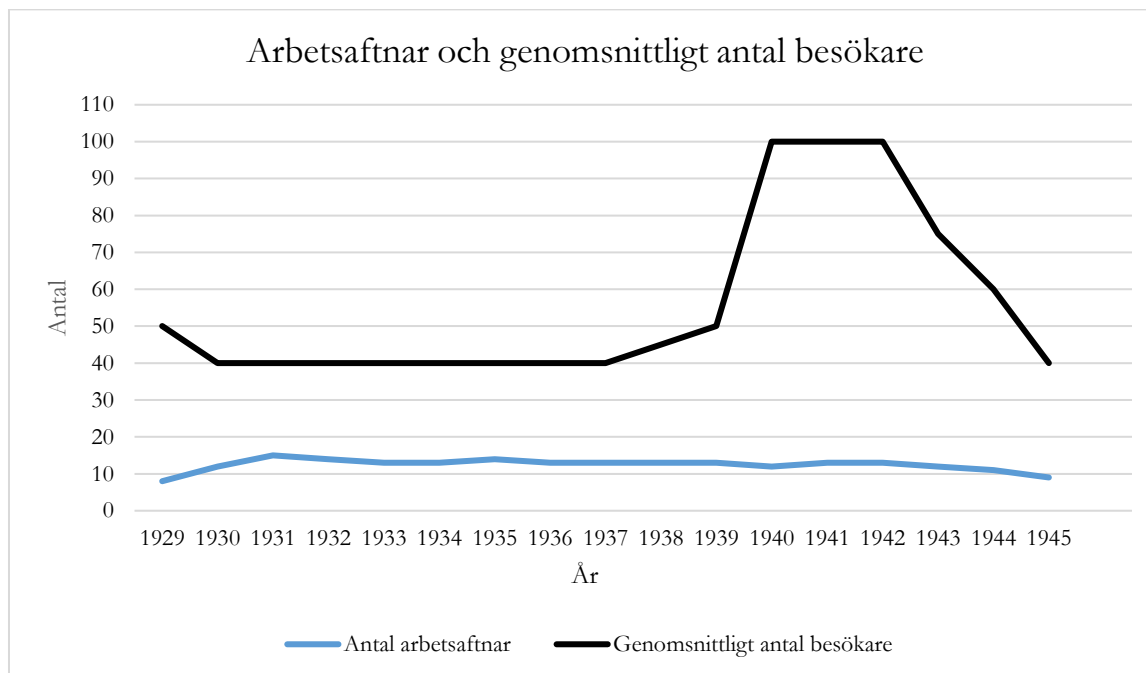
⁴¹ Sundevall 2011, s. 89.

⁴² Årsberättelse 1941–1942, september 1942, A1:1, Uppsala lottakår, nr. 2146, FAU.

⁴³ Sundevall 2011, s. 89.

2.2 Arbetsaftnar och uttryckningar

Diagram 2: Arbetsaftnar och genomsnittligt antal besökare.

Årtalen på x-axeln motsvarar slutet på ett arbetsår. 1929 representerar alltså de i årsberättelsen angivna antalen arbetsaftnar och genomsnittligt antal besökare för verksamhetsår 1928–1929, och så vidare.

Källa: Årsberättelser 1928–1945, A1:1, Uppsala lottakår nr. 2146, Folkrorelsearkivet i Uppsala.

Under den studerade perioden hölls ett antal arbetsaftnar för lottakårens medlemmar, vilket presenteras i årsberättelserna. Det årliga antalet varierar inte mycket, det högsta antalet är 15 (1931–1932) och det lägsta antalet är 8 (1928–1929) men de är snarare att se som undantag. Typvärdet är 13 arbetsaftnar per år, vilket förekommer 8 gånger under de 17 verksamhetsår som studeras. Det genomsnittliga antalet besökare på dessa arbetsaftnar är också noterat i årsberättelserna, och snittet totalt över perioden är 55. Ökningen av genomsnittligt antal besökare sammanfaller, föga oväntat, med medlemsantalsökningen 1939–1940. Ökningarna är däremot inte proportionella, under perioden 1928–1939 var medlemsantalsgenomsnittet 230, och genomsnittligt antal besökare på arbetsaftnar under samma period 42. Här vill jag införa ett begrepp, besöksfaktor, för att visa på hur stor andel av den totala organisationen som närvarade vid varje arbetsafton. Besöksfaktorn är det genomsnittliga antalet besökare dividerat med medlemsantalsgenomsnittet, vilket ger en besöksfaktor på 0,182 (18,2%) för perioden 1928–1939. För tiden under andra världskriget var medlemsantalsgenomsnittet 835, och genomsnittligt antal besökare 79, vilket ger en besöksfaktor på 0,095 (9,5%). Det är nästan en halvering av det relativa värdet som besöksfaktor står för, trots att medlemskapet blev nästan tre gånger så stort under 1939–1945. Kanske talar det för att de nytillkomna medlemmarna inte var lika djupt

engagerade som den kärna av medlemmar som besökt arbetsaftnarna tidigare, vilket kan höra samman med medlemstappet från 1943–1945 som diskuterades i slutet av förra avsnittet.

Ett annat mått på Uppsala lottakårs aktiviteter under perioden 1928–1945 är det antal uttryckningar de har noterat i årsberättelserna. De står under en egen rubrik, inledningsvis med ordet uttryckningar och sedan ändrat till fälttjänst 1935, i samtliga årsberättelser och innefattar en kortfattad sammanfattning av vad som gjorts och av vilka.⁴⁴ De utförde 194 uppdrag av fälttjänst under perioden, eller lite mer än 11 om året, och de flesta uttryckningarna innebar att de serverade mat och dryck vid Landstormens och Upplands Regementes övningar.⁴⁵ Även andra viktiga insatser utfördes, till exempel för att bistå sjukvården: ”Under kasernens utrymning under 14 dagar för scharlakansfeberepidemi skötte lottorna mathållningen för I 8[Upplands Regemente]. Trettiofyra lottor tjänstgjorde med fru Elsie Morin som ledare.”⁴⁶ De blev även en del av arbetet med finska flyktingar: ”Under året har de finska barnen på hemväg till Finland haft ett genomgångshem å lottalokalen samt där utspisats 15 gånger.”⁴⁷ Att Uppsala lottakår bedrev mycket av sin verksamhet genom mathållning, sjukvård och omvårdnad var ett sätt att verka både där de behövdes, men också inom de ramar av kvinnlighet och klass som de förhöll sig till, vilket stämmer in i Sundevalls beskrivning av Sveriges lottakår som borgerlig och könskomplementär.⁴⁸

⁴⁴ Årsberättelse 1935–1936, september 1936, A1:1, Uppsala lottakår nr. 2146, FAU.

⁴⁵ Årsberättelser 1928–1945, A1:1, Uppsala lottakår nr. 2146, FAU.

⁴⁶ Årsberättelse 1941–1942, september 1942, A1:1, Uppsala lottakår nr. 2146, FAU.

⁴⁷ Årsberättelse 1942–1943, september 1942, A1:1, Uppsala lottakår nr. 2146, FAU.

⁴⁸ Sundevall 2011, s. 43.

2.3 Utbildningen av lottorna

Tabell 1: Slutförda utbildningar.

Slutförda utbildningar	1928–1934 Etableringsperiod	1936–1938 Professionaliseringsperiod	1939–1945 Expansionsperiod
Kokvagn	40	25	57
Sjukvård	47	37	106
Orientering	8	40	114
Luftbevakning	0	7	0
Gassjukvård	0	40	0
Telefontjänst	0	64	53
Mil. expeditionstjänst	0	0	25
Lottakurs	0	0	446
Totalt	95	213	801

Källa: Årsberättelser 1928–1945, A1:1, Uppsala lottakår nr. 2146, Folkrorelsearkivet i Uppsala.

Utifrån tabell 1 kan skillnader inom utbildningsmönster ses som inte enbart kan förklaras med den ökande storleken på Uppsala lottakår. För en diskussion om periodiseringen, se metodavsnittet.

Uppsala lottakår är inledningsvis liten, vilket diagram 1 visar, och de utbildningar som kåren främst erbjuder dess medlemmar under etableringsperioden är inom sjukvård och förplägnad. Syftet med sjukvårds- och kokvagnskurserna är att kunna bidra med kvalificerad personal till den manliga landstormens övningar, då till exempel sex av sju uttryckningar under det första arbetsåret 1928–1929 bestod av att servera smörgåsar och kaffe till övande landstormsmän- och pojkar, vilket de noga noterar att kåren själv bekostat.⁴⁹ Den sjunde uttryckningen var till gymnastiklägret i Wik sommaren år 1929 där de med hjälp av sin kokvagn försedde de 150 deltagarna, i huvudsak barn men också lärare, med mat i en vecka. Gymnastiklägret i Wik blev en återkommande årlig arbetsinsats med undantag för år 1930, och med sista tillfälle sommaren 1939, varefter all aktivitet ägnades åt insamlingar, försvarsinsatser eller sociala insatser för krigets offer.⁵⁰

Antalet slutförda utbildningar fördubblas under professionaliseringsperioden bland Uppsala lottakårs medlemmar. Detta sker trots att medlemsantalet inte fördubblas under samma period, vilket antyder en medveten satsning på att utbilda fler. En sådan satsning kom från den nationellt samordnande organisationen, vilket följande citat talar för: ”Sedan Sveriges Landstormskvinnoföreningar på uppdrag av Röda Korset åtagit sig att inom sina led utbilda

⁴⁹ Årsberättelse 1928–1929, februari 1930, A1:1, Uppsala lottakår nr. 2146, FAU.

⁵⁰ Årsberättelser 1939–1945, A1:1, Uppsala lottakår nr. 2146, FAU.

samariter i det civila luftskyddets tjänst, har föreningen anordnat en kurs härför”.⁵¹ Detta leder till de två viktiga punkterna som skiljer denna period från den föregående. Det första är införandet av utbildningar inom gassjukvård under ledning av Röda Korset, vilket är vad texten som följer citatet ovan leder fram till.⁵² Detta är en del av förberedandet för det nya sättet att kriga som träder fram under mellankrigstiden, ”det totala kriget”, där bland annat luftangrepp mot civila mål är lika sannolika som mot militära mål. Eftersom föreställningar om front/hemmafront trots denna förändring levde kvar, var det en relativt okontroversiell utveckling av kvinnors roll i krig att bli förberedda för att ta hand om skadorna som kan uppkomma vid ett gasangrepp från luften, menar Sundevall.⁵³ Just på grund av kopplingen mellan gassjukvård och närhet till strid gör detta gassjukvården till ett kvinnligt steg in på ett manligt arbetsområde, vilket motiverar att särskilja gassjukvård från den allmänna sjukvården. Den andra viktiga punkten är den för kåren nya utbildningen inom telefонтjänst, ibland kallad signaltjänst, vilket öppnade upp för kvinnors möjlighet att bidra på nya sätt som aktiva deltagare i försvaret, snarare än passiva insamlare eller kokerskor till mäns verksamhet. En närmare förklaring på tillväxten av orienteringskurser under perioden avslöjar inte källorna. Men eftersom telefонтjänst inte enbart var lika med kontorstjänst utan även fälttjänst, kan kunskaper inom orientering varit användbara.

Den tredje och sista studerade perioden, expansionsperioden 1939–1945, innebar för Uppsala lottakår en stor ökning av medlemsantal och en parallell utökning av utbildningsverksamheten. Under denna period införs nya förkortningar i årsberättelserna som har försvårat granskningen och sammanställningen av en lätt översiktlig statistik. Mellan 1942–1943 införs i årsberättelserna några nya utbildningskategorier såsom Flk (I), Glk E och Glk Sr.⁵⁴ Endast den första förklaras som förberedande lottakurs, och genomgås av 234 stycken lottor det arbetsåret. Vad som ingår i dessa nya kurser, och vad resterande förkortningar betyder, visar inte källmaterialet, varför jag valt att göra lottakurser till en egen kategori, där alla förekomster av Flk och variationer av Glk slagits samman. Vad som förloras i exakthet med en sådan kategorisering vägs upp av ett förtydligande av Uppsala lottakårs skifte till en än mer militärt orienterad organisation, och denna förändring under 1942–1943 sammanfaller med den försvarsreform som Sundevall berör ytligt i sin artikel från 2018.⁵⁵ Reformen 1942 löste upp landstormsorganisationerna för män och kvinnor och ledde kvinnorna till ett nytt namn för organisationen, vilket nämnts i uppsatsens inledning. Vad gäller Uppsala lottakår sker detta namnbyte redan någon gång mellan 1939–1940, då deras årsberättelse för det arbetsåret inleds med orden ”Styrelsen för Uppsala Lottakår...”, istället för Föreningen Uppsala Landstormskvinnor som i samtliga tidigare år.⁵⁶

⁵¹ Årsberättelse 1935–1936, september 1936, A1:1, Uppsala lottakår nr. 2146, FAU.

⁵² Årsberättelse 1935–1936, september 1936, A1:1, Uppsala lottakår nr. 2146, FAU.

⁵³ Sundevall 2011, s. 61–62.

⁵⁴ Årsberättelse 1942–1943, september 1943, A1:1, Uppsala lottakår nr. 2146, FAU.

⁵⁵ Sundevall 2018, s. 83.

⁵⁶ Årsberättelse 1939–1940, september 1940, A1:1, Uppsala lottakår nr. 2146, FAU.

En andra ny kategori för expansionsperioden är militär expeditionstjänst, förkortat som mil. expeditionstjänst i tabell 1. På samma sätt som årsberättelserna inte ger någon utförlig förklaring vad en förberedande lottakurs är, ger den inga konkreta detaljer till vad de lottor som utbildades inom militär expeditionstjänst fick för kompetenser. Det framgår däremot i en av deras annonser under 1940-talet skriven av dåvarande kårchef för Uppsala lottakår Karin Bratt med rubrik Bliv expeditionslotta!, vilken beskriver arbetsuppgifterna som en militär kontorstjänst, arbete vid skrivmaskin och bokföringsarbete.⁵⁷ Vad som synes som ett relativt lågt antal utbildade inom militär expeditionstjänst under expansionsperioden kan delvis förklaras med att antalet som utbildades i denna kategori inte är dokumenterat i årsberättelsen för verksamhetsår 1940–1941, det står bara *att* det utbildats inom detta.⁵⁸ Detsamma gäller för telefontjänst under verksamhetsår 1941–1942, där det också bara framgår *att* utbildning genomförts men inte hur många lottor som slutfört den. Vad som däremot framgår är att Uppsala lottakår skickar ut lottor på just militär expeditionstjänst under perioden, till exempel 17 stycken lottor till Uppsala regemente vid olika tidpunkter under 1942–1943.⁵⁹

Expeditionstjänsten faller mellan de undersökta avsnitten utbildning och det föregående avsnittet, arbetsaftnar och uttryckningar, varför jag vill lyfta det ämnet här. Källmaterialet har som ovan nämnt inte gett utförliga siffror på hur många Uppsalalottor som stationerats ut på expeditionstjänst, vare sig det är på ett kontor, på en luftbevakningscentral eller i ett luftbevakningstorn. Årsberättelsen för verksamhetsår 1944–1945 berättar att 47 stycken lottor var stationerade på luftbevakningscentralen i Uppsala, men det är omöjligt att få en exakt uppfattning av hur många lottor som arbetade på expeditionstjänst eller telefontjänst under expansionsperioden 1939–1945 enbart utifrån årsberättelserna.⁶⁰ Vad som däremot är viktigt att poängtera är att just dessa tjänster blev ett inträde för kvinnor på ett tidigare uteslutande manligt område, och den första förekomsten av lottor som tjänstgör på detta nya sätt finns i expansionsperiodens första årsberättelse, där det redovisas att ett stort antal lottor arbetat på luftbevakningscentralen och ett trettiotal utstationerats på mindre luftbevakningsstationer.⁶¹

En intressant detalj att notera i den framtagna statistiken är att det endast är under professionaliseringsperioden som luftbevakningsutbildning förekommer uttryckligen, för att sedan inte synas alls under expansionsperioden 1939–1945. Uppsala lottakår ägnade sig definitivt åt luftbevakning under perioden för andra världskriget, vilket till exempel visas av årsberättelsen 1943–1944: ”Å Lc U[Luftbevakningscentral Uppsala] har ett stort antal luftförsvarssignallottor tjänstgjort.”⁶² Vad som ser ut som ett undantag i statistiken är alltså snarare en ledtråd till vad som döljs av de förkortningar som används om lottakurser i årsberättelserna för

⁵⁷ Pressklipp 1928–1948, 1940-talet, L1:1, Uppsala lottakår nr. 2146, FAU.

⁵⁸ Årsberättelse 1940–1941, september 1941, A1:1, Uppsala lottakår nr. 2146, FAU.

⁵⁹ Årsberättelse 1942–1943, september 1943, A1:1, Uppsala lottakår nr. 2146, FAU.

⁶⁰ Årsberättelse 1944–1945, september 1945, A1:1, Uppsala lottakår nr. 2146, FAU.

⁶¹ Årsberättelse 1939–1940, september 1940, A1:1, Uppsala lottakår nr. 2146, FAU.

⁶² Årsberättelse 1943–1944, september 1944, A1:1, Uppsala lottakår nr. 2146, FAU.

expansionsperioden. Talande för citatet är även att det står under rubriken telefontjänst i årsberättelsen, och tituleringen luftförsvvarssignallotta är avslöjande om att skillnaden mellan telefontjänst och luftbevakning antagligen var svår att slå fast för lottakåren själv, eftersom tjänsterna kan ha haft överlappande arbetsuppgifter. Kvinnors inträde på de militära kontorstjänsterna och i arbetet med luftbevakningen var nytt, och i enlighet med både eftersökta krav och uppfattningen om kvinnlighet. Kraven var bland annat god pålitlighet, uthållighet och koncentrationsförmåga, och en uppfattning om att kvinnor kunde hantera enformighet bättre än män gav än mer skäl att anlita lottorna.⁶³ Motiveringen går givetvis också hand i hand med särartstänkandet som Hirdman beskriver.⁶⁴

2.4 Uppsala lottakårs pressklipp

I denna del av undersökningen kommer jag att göra några nedslag i de pressklipp som kåren samlat under den studerade perioden. Den tolkande metoden som tillämpas här skiljer sig från den mer kvantitativa framställningen som de föregående avsnitten utgår ifrån, och mängden material är begränsat i första hand av kåren själv eftersom det är deras pressklipp, i andra hand av mina egna avvägningar av vad som är av intresse för uppsatsen, det vill säga artiklar som visar på klass- och genusmedvetenhet. Artiklar där dåvarande kårchef förekommer eller finns som undertecknad har varit av särskilt intresse för att hitta värderingar som talar för Uppsala lottakår.

Vid Uppsala lottakårs uppvaktning av det egna femårsjubileet 1933 intervjuas grevinnan Ebba Hamilton, dåvarande kårchef, av Uppsala Nya Tidning (UNT).⁶⁵ Journalisten presenterar utförligt vad kåren arbetat med under de gångna fem åren, bland annat gymnastiklägret i Wik och uttryckningar för mathållning åt den manliga landstormen, som nämnts tidigare i denna uppsats. Artikeln har en väldigt positiv inställning till lottakåren, som när den beskriver deras servering av lunch till ”landstormsgubbarna” med den triumfartade formuleringen som ”De kommo, sågos och segrade i sina klädsamma uniformer...”.⁶⁶ Grevinnan Hamilton berättar att syftet med lottakåren är att hjälpa landstormen vid större skytteövningar och idrottsdagar, men poängterar även de inte vill begränsa sig till det militära utan även ”skapa trevnad och samhörighet på alla områden i samhällsnyttans och gemenskapens tjänst”.⁶⁷ Hon fortsätter med att tydliggöra att lottakåren är en opolitisk organisation och att de rekryterar ur alla samhällskretsar och politiska åsiktsriktningar, med tillägget att ”det finns på sina håll lottor ur det socialdemokratiska lägret.”⁶⁸ Lottor ur arbetarklassen verkar alltså vara i minoritet och något exotiskt vid den här tidpunkten, men Hamilton framhåller att hon är stolt över lottakårens förmåga att ena lottor över

⁶³ Sundevall 2011, s. 64–65.

⁶⁴ Hirdman 2001, s. 35.

⁶⁵ Pressklipp 1928–1948, 27 oktober 1933, L1:1, Uppsala lottakår nr. 2146, FAU.

⁶⁶ Pressklipp 1928–1948, 27 oktober 1933, L1:1, Uppsala lottakår nr. 2146, FAU.

⁶⁷ Pressklipp 1928–1948, 27 oktober 1933, L1:1, Uppsala lottakår nr. 2146, FAU.

⁶⁸ Pressklipp 1928–1948, 27 oktober 1933, L1:1, Uppsala lottakår nr. 2146, FAU.

klassgränser. Det förefaller alltså, denna stolthet till trots, att Uppsala lottakår var en i huvudsak borgerlig organisation, i likhet med sin nationella moderorganisation, under samma period.

Vid tioårsjubileet 1938 var en annan kvinna kårchef, doktor Karin Bratt, och UNT skrev en artikel om den fest som hölls och sammanfattade innehållet i de olika tal som hölls.⁶⁹ I sitt tal lyfte hon tre egenskaper som hon anser utmärker lottakåren från andra kvinnoorganisationer, vilka är individens vilja och förmåga att tjäna, kamratskapet och disciplinen.⁷⁰ Hon sa att i Uppsala har det alltid funnits *vilja* att hjälpa till, och att nu *kan* kvinnorna också. Bratt talade också om att värnandet av Sveriges frihet, i de oroliga tider som rådde 1938, var ett måste för alla kvinnor och män. Sättet Bratt talar kring att vilja och att kunna speglar i detalj den poäng som Hirdman gör angående kvinnors progressiva steg in på varje nytt arbetsområde från 1800-talets mitt till nutid.⁷¹ Lottakårens samlade utveckling kan med exakthet beskrivas med hjälp Hirdmans väl valda ord om kvinnors emancipation: ”[en] slank [...] igenom och vips stod tusen till på kö.”⁷²

Hennes make överste Bratt höll därefter ett tal, vilket han inledde ärligt med sin tidiga skepsis mot lottakåren som rörelse. Han ansåg i början att ”[d]et verkade fånigt med damer som skulle klä ut sig och leka krig.”⁷³ Denna formulering får anses ganska oreflekterad från hans sida som ledare för männen i Upplands landstormsförbund, vars seniora män och unga pojkar i viss mån gjorde exakt det han beskyllde lottakåren att göra, att leka krig, när de anordnade skyttetävlingar och idrottsdagar. Hans tal fortsatte dock till den totala åsiktsomvändning han gjort, att han är en ”oreserverad beundrare”, och han berömmar och tackar Uppsala lottakår, framförallt för att deras ekonomiska bidrag under åren är vad som gjort att männens landstorm ens kunnat existera.⁷⁴

Sist ut var generalshustrun och den dåvarande ordföranden för Sveriges lottakår Maja Schmidt. Schmidt berättade om bemötanden av andra militärer som varit av samma slag som de åsikter översta Bratt inledningsvis haft.⁷⁵ De hade hävdad att lottorna var amazoner, och trodde att deras kvinnlighet skulle ta skada av att delta i lottakåren. Schmidt menade däremot att det var fosterlandskärleken som ska leda lottorna och att ett starkt försvar kräver att kvinnan hävdar sin plats vid mannens sida.⁷⁶ Hon ansåg att aktivt deltagande i lottakåren var en kvinnlig värnplikt. Att de själva definierade sitt arbete inom lottakåren som en *kvinnlig* värnplikt gjordes antagligen för att söka ökad legitimering från omgivningen, men det är också en del av det könskomplementära tankesättet. Hirdman skriver att dessa och liknande framsteg, trots sin

⁶⁹ Pressklipp 1928–1948, 1938, L1:1, Uppsala lottakår nr. 2146, FAU.

⁷⁰ Pressklipp 1928–1948, 1938, L1:1, Uppsala lottakår nr. 2146, FAU.

⁷¹ Hirdman 2001, ss. 109–114.

⁷² Hirdman 2001, s. 114.

⁷³ Pressklipp 1928–1948, 1938, L1:1, Uppsala lottakår nr. 2146, FAU.

⁷⁴ Pressklipp 1928–1948, 1938, L1:1, Uppsala lottakår nr. 2146, FAU.

⁷⁵ Pressklipp 1928–1948, 1938, L1:1, Uppsala lottakår nr. 2146, FAU.

⁷⁶ Pressklipp 1928–1948, 1938, L1:1, Uppsala lottakår nr. 2146, FAU.

emancipatoriska natur, också resulterar i en ny segregering.⁷⁷ Genom att lägga ordet ”kvinnlig” eller ”kvinno-” framför varje ny aktivitet som kvinnor tar sig an blir de sidoordnade aktiviteter, vid sidan av männens ”normala” version av samma aktivitet.

⁷⁷ Hirdman 2001, s. 115.

3. Resultat och sammanfattning

Uppsala lottakår gick från att vara ha varit en till antalet medlemmar sett liten organisation vid organisationens grundande år 1928 till att bli en kraft att räkna med under Sveriges beredskapsår 1939–1945. Undersökningen har visat att Uppsala lottakår hade sitt högsta uppmätta medlemsantal år 1943, följt av en kraftig nedgång, till skillnad från det samlade antalet medlemmar i Sveriges lottakår som hade sin medlemshöjdpunkt år 1944. Förklaringen till varför Uppsala föregick den allmänna svenska utvecklingen skulle behöva utredas vidare.

Uppsalakåren var och verkade på många sätt som den nationellt samordnande svenska lottakåren. Organisationen hade sin tydliga borgerliga prägel i likhet med den svenska och finska lottakåren, och arbetsfokus låg på insamlingar, servering av mat och sjukvård för männens landstorm. Deras roll vid sidan av mannen motiverades av samtidens tankar om könskomplettering. I takt med den ökande spänningen i Europa under 1930-talet utvecklades lottornas tillåtna arbete i och med utbildningen av gassjukvårdslottor, vilket var ett steg närmre fronten, även om fronten också hade flyttats närmre hemmet på grund av vapentekniska framsteg.

Engagemanget inom kåren var stort, visar Uppsala lottakårs årsberättelser. Undersökningen har visat att det genomsnittliga medlemsdeltagandet vid de så kallade arbetsaftnarna visserligen ökade i absoluta tal under kårens expansionsperiod, men sjönk i relativ grad mot kårens totala medlemsmängd när denna mängd blev tre gånger så stor mot perioden innan.

Att utbildas inom lottakåren har varit en viktig pelare i organisationen. Jag har utifrån tidigare forskning anpassat och preciserat en kronologisk kategorisering av lottakårens utveckling, där 1928–1934 är etableringsperioden, 1935–1938 är professionaliseringsperioden och 1939–1945 är expansionsperioden. Den förstnämnda perioden har beskrivits för att ge plats för professionaliseringsperioden, som markerar början på de krigsförberedande utbildningarna som lottakåren antar i och med utbildningen inom gassjukvård. Den sista perioden är oförändrad mot tidigare forskning, och innefattar den stora medlemstillströmningen och förändringen av utbildningarna och arbetet inom kåren, då lottor aktivt placeras ut i tjänst för försvaret. Militär kontorstjänst och luftbevakning blev nya arenor för lottornas arbete, och istegen motiverades med könskomplementär retorik.

Lottornas inträde på den manliga militära sfären var inte utan sina problem, vilket tidigare forskning redan visat. Så var även fallet för Uppsala lottakår. Genom att bedriva sitt arbete i framförallt bistående roll tog de sig gradvis in i Sveriges försvarsverksamhet som fullgoda medarbetare. Det var aldrig aktuellt att de skulle bli soldater, men allteftersom behovet av personal, särskilt för kontorstjänster, ökade inom försvaret insåg den tidigare motsträviga militära ledningen nyttan av att låta även kvinnor delta i Sveriges försvar.

4. Källor och litteratur

4.1 Otryckta källor

Folkrörelsearkivet för Uppsala län (FAU)

Uppsala lottakår, arkiv nr. 2126

4.2 Tryckta källor

Cederquist, Jonas, 2004, *Ögonvittnen berättar: lottakårens kvinnor i beredskap 1939–45*, Stockholm.

4.3 Litteratur

Hirdman, Yvonne, 2001, *Genus – om det stabila föränderliga former*, Lund.

Nevala-Nurmi, Seija-Leena 2014, “The Gendered Defence Family in Finland 1918–1944”, i Anders Ahlbäck & Fia Sundevall (red.) *Gender, War and Peace. Breaking up the Borderlines*, Joensuu.

Sundevall, Fia, 2011, *Det sista manliga yrkesmonopolet. Genus och militärt arbete i Sverige 1865–1989*, Stockholm.

Sundevall, Fia, 2018, “Money, Gender and Military Training: Women as Economic Agents in Military Affairs (Sweden 1924–1942)”, *Militärhistorisk Tidskrift* 65:1, <http://su.diva-portal.org/smash/record.jsf?pid=diva2%3A1247982&dswid=2962> (Hämtad 2018-11-28).

Svenska Akademiens Ordbok, <https://www.saob.se/> (Hämtad 2018-12-19).

*Uppsala Lotta Corps. Establishment, Professionalisation and Expansion 1928–1945.